

Ks. Tomasz Kraj, *Katolik wobec pluralizmu etycznego na przykładzie bioetyki. Studium teologicznomoralne*, Kraków 2023, ss. 215, ISBN 978-83-277-3194-4 [recenzja].

Przemiany cywilizacyjne i kulturowe świata przynoszą nowość ludzkich postaw i wartościowań etyczno-moralnych. Najczęściej stają one wobec dotychczasowych, a niekiedy w ich opozycji czy jawnej kontestacji, a nawet walki i zwalczania, czasem w formie wręcz brutalnej, obwarowywanej stanowionymi ad hoc prawami. Kreuje to dramatyczny obraz rzeczywistości, ale jeszcze bardziej oddziałuje na konkretne osoby czy grupy i wspólnoty.

Jednym ze znamion tych procesów jest pluralizm etyczny. To stosunkowo nowe zjawisko poddawane jest badaniu ze strony różnych nauk i dyscyplin. Nie jest to łatwe, choćby ze względu na specyfikę samego przedmiotu badawczego. Na klasyczne pytania o przedmiot, metodę, metodologię, cel czy parametry trudno jednoznacznie odpowiedzieć, zwłaszcza wobec braku zgodności poszczególnych badaczy.

Ks. dr hab. Tomasz Kraj jest profesorem Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie. W 2012 roku założył Katedrę Bioetyki Teologicznej na Wydziale Teologicznym UPJP II (pierwotna nazwa Katedra Życia) i kieruje nią. Jest autorem wielu opracowań, studiów i artykułów w czasopismach naukowych oraz w dziełach zbiorowych. Wydał książkę pt. *Granice genetycznego ulepszania człowieka* (Kraków 2010).

W swej najnowszej książce podjął temat pluralizmu etycznego. Prezentowane studium ukazało się jako 113. tom w serii Myśl Teologiczna (pod redakcją ks. A. Barona, ks. H. Pietrasa i ks. R. Woźniaka), w której publikuje się najnowsze badania z różnych dziedzin chrześcijańskiej teologii. Wydało je renomowane Wydawnictwo WAM w Krakowie.

Po spisie treści (s. 5–6) omawiane studium otwiera interesujący wstęp, który jasno określa zasadnicze elementy rozprawy o charakterze akademickim (s. 7–16). Całość treściową książki podzielono na pięć zwartych rozdziałów, a te z kolei na paragrafy, a czasem i mniejsze jednostki.

Kandydat analizuje najpierw szeroką i zarazem zróżnicowaną gamę pluralizmu stanowisk we współczesnej bioetyce (s. 17–60). Przedstawiając różne modele bioetyczne lub modele teoretyczne w bioetyce, wyróżnił ich aż jedenaście. Może warto wskazać choćby na niektóre: utylitaryzm, socjobiologizm, pryncypializm czy subiektywizm. Jest w tym podziale jakby jeszcze druga grupa propozycji, m.in. tradycja arystotelesowsko-tomistyczna, personalizizm ontologiczny, etyka troski czy model fenomenologiczno-hermeneutyczny.

To bogactwo pozwoliło autorowi na pewne skonfrontowanie przedstawionych modeli bioetycznych z pluralizmem etycznym, a w konsekwencji na interesujące uwagi

wstępne, które są przydatne w dalszej lekturze rozprawy profesorskiej. Także jako swoistą bazę badawczą – w kluczu swojej koncepcji – ks. Kraj ukazał rolę filozofii w teologii moralnej, gdzie ważnym materiałem poznawczym jest m.in. encyklika *Fides et ratio* Jana Pawła II o relacjach między wiarą a rozumem.

Kolejny rozdział prezentuje rolę rozumu w moralności, analizując przykład koncepcji Davida Hume'a, Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu (s. 61–104). To pytania o strukturę działania moralnego, a w nim o pierwotne sumienie, sylogizm i rozum praktyczny. Te rzeczywistości się wzajemnie przenikają, zwłaszcza kiedy analizuje się różne koncepcje teoretyczne, a jeszcze bardziej w codzienności, w wyborach moralnych i ich realizacji przez konkretną osobę. Trzeba pamiętać, że wiedza o świecie, w którym żyjemy, ma i musi mieć jakiś wpływ na nasze decyzje moralne, przypomina autor. Natomiast rozum teoretyczny uczestniczy w konstrukcji przesłanki mniejszej sylogizmu. Jest tutaj także miejsce dla cnót moralnych. Ostatecznie autor stawia pytanie, co decyduje o wyborze moralnym: rozum praktyczny czy teoretyczny?

Rozdział trzeci studium ks. dr. hab. Tomasza Kraja zestawia tematykę rozumu teoretycznego z prawdą rzeczy (s. 105–126). Mając na względzie realizowaną koncepcję, wskazano na zagadnienie formy oraz jej znaczenie i sens. Idąc dalej w swych analizach rysów współczesności, autor ukazał znaczenie metafizyki wobec dociekań nad prawdą rzeczy. Przecież mowa o ludzkich możliwościach poznawczych wskazuje, iż obejmują one także wymiar metafizyczny rzeczywistości. Klasyczna metafizyka zajmuje się poznaniem tego, co odnosi się do natury rzeczy, jej celowości, sensu i wartości. Autor oddzielnie bada znaczenie samej prawdy rzeczy. To dzięki niej człowiek jest w stanie poznać wewnętrzne treści, polegające na korelacji rzeczy z umysłem.

Szczegółowym zagadnieniem podjętym w następnym rozdziale rozprawy jest kwestia relacji między ludzkim poznaniem a moralnością (s. 127–151). Najpierw ks. T. Kraj wskazuje na samą rzeczywistość jako miarę poznania. O prawdziwości tego poznania decyduje jego zgodność z rzeczami. Człowiek ma możliwość poznać stronę zjawiskową różnych rzeczy (tym zajmują się nauki empiryczne), ale jednocześnie dzięki prawdzie rzeczy ich swoistą głębię (tym zajmuje się metafizyka). W kręgu tej tematyki mieści się kwestia ludzkiej wiedzy i działania moralnego. W tej sferze współczesnym problemem jest odrzucenie klasycznej metafizyki i epistemologii. Nie jest to efekt błędów czy niespójności, lecz wynika z decyzji o przeniesieniu akcentów z przedmiotu na podmiot.

Ostatni rozdział studium ks. T. Kraja prezentuje konsekwencje odrzucenia prawdy rzeczy (s. 153–190). Staje tutaj problem metafizyki i ontologii oraz współczesny etyczny wymiar „rewolucji” ontologicznej. Centralnym stwierdzeniem zdaje się odrzucenie klasycznej metafizyki i prawdy rzeczy wraz z konsekwencjami teologicznymi. Wchodzi w to miejsce ontologia, która jakby chce rzeczy „stwarzać”, nadając zastanym rzeczom i całej rzeczywistości nowy sens, znaczenie, celowość i wartość. Kandydat mocno akcentuje uznanie prawa naturalnego za konsekwencję przyjęcia prawdy rzeczy w życiu moralnym człowieka. Tymczasem współcześnie następuje rugowanie Boga z życia i ze świata, który nas otacza. W ostatnich uwagach wskazano jeszcze na postępek i nowość wobec rzeczywistości moralnej. Nie pominięto tutaj także narodzin pluralizmu etycznego oraz ukrytego w nim ateizmu. Całość kończą uwagi o stosunku chrześcijaństwa do problemu nihilizmu.

Omawiane studium zamykają krótkie zakończenie (s. 191–195), bibliografia (s. 197–205) oraz indeks osobowy (s. 207–209).

Oto interesująca analiza zagadnienia odnoszącego się do pluralizmu etycznego ze szczególnym odniesieniem do kwestii współczesnej bioetyki. Sam autor zauważa we wstępie: „Celem opracowania jest spojrzenie na współczesny pluralizm etyczny z perspektywy teologicznej, z wykorzystaniem analiz odwołujących się do klasycznej etyki, metafizyki i epistemologii oraz ukazanie pewnych teologicznych konsekwencji i ich odrzucenie przez filozofię nowożytną” (s. 12).

Problematyka pluralizmu etycznego odgrywa ważną rolę w życiu wielu ludzi. Te bardzo dynamiczne kategorie i realne w swych antropologicznych spotkaniach wybrzmiały w książce niezwykle twórczo, przynosząc znaczące osiągnięcia badawcze. Ciekawym dopełnieniem i jednocześnie jakimś wyjaśnieniem tytułu jest podtytuł *Studium teologicznomoralne*, który pokazuje w sposób bardzo przekonujący ukierunkowanie realizowanych badań naukowych. Zatem jest to dodatkowo doprecyzowanie tytułu rozprawy.

Książd Tomasz Kraj analizuje problematykę moralnych konsekwencji pluralizmu dla indywidualnego oraz społecznego i wspólnotowego życia, które nosi także znamiona antropologiczne. Jednocześnie jest to niezwykle uwrażliwienie na wartość życia ludzkiego, niezawężonego tylko do sfery biologicznej czy psychicznej, i godność osobową człowieka. Autor w tej refleksji widzi nadal pozytywne miejsce dla klasycznej metafizyki, którą generalnie marginalizuje się we współczesnej refleksji filozoficznej.

Antropologiczny charakter prowadzonej refleksji naukowej nieustannie wskazuje na znaczenie rozumu teoretycznego i praktycznego w oglądzie prawdy rzeczy, a w tym rzeczywistości moralnej. Wiara wzmacnia go i dopełnia tam, gdzie dochodzi on do kresu swoich możliwości poznawczych, ale jednocześnie w niczym go nie pomniejsza i nie dyskredytuje. Zdaniem autora ważnym źródłem poznawczym w badaniach nad pluralizmem etycznym jest nauczanie Kościoła katolickiego, zwłaszcza ostatnich papieży oraz różnych filozofów i teologów.

Ze studium ks. T. Kraja można łatwo wywnioskować, że pytania o moralne konsekwencje pluralizmu etycznego we współczesnej bioetyce wpisane są w szeroką kulturę i tradycję, nauczanie i moralną praktykę życia indywidualnego i społecznego. Kontekst wolności, liberalizmu, postmodernizmu i wizji współczesnego człowieka zdaje się zniechęcać do zróżnicowanych propozycji, a zwłaszcza klasycznej metafizyki. Niekiedy przypomnienie przesłanek antropologicznych i ich konsekwencji postrzega się nawet jako atak na wolność osobistą czy zagrożenie wobec autonomii ludzkiej, wręcz atak na struktury życia społecznego i wspólnotowego. Funkcjonują współcześnie różne koncepcje etyczne, które sprowadzają człowieka do czysto biologicznych kategorii, podobnych całkowicie do wielu innych istot żyjących.

Słusznie ks. Tomasz Kraj wskazuje, iż we współczesnej literaturze istnieją niezbyt liczne opracowania dotyczące pluralizmu etycznego z perspektywy teologicznej, i to w odniesieniu do kwestii bioetycznych (s. 10). Podobnie niewiele jest prac z odniesieniem do klasycznej metafizyki i epistemologii w perspektywie teologicznej. Zwłaszcza w tym kontekście prezentowana monografia jest ciekawą propozycją całościowego ujęcia tematu, obejmującą i analizującą twórczo wielość dostrzeganych aspektów.

Analizując załączoną bibliografię, należy zauważyć, iż stanowi ona ciekawy zestaw stosunkowo szerokiej literatury przedmiotu. Jest sporządzona z dużą starannością.

Brak opisu bibliograficznego przy encyklice Benedykta XVI *Deus caritas est*. Także opis nie wskazuje, z którego tłumaczenia dokumentu Vaticanum II korzystał autor.

Podstawową metodą badawczą, która została wykorzystana do przygotowania książki, była krytyczna analiza tekstów, zarówno źródłowych, jak i literatury przedmiotu. Wydaje się, iż propozycje badawcze stanowiły bardzo dobry materiał wyjściowy do podjętych badań. Autor prezentuje bardzo szerokie rozeznanie w piśmiennictwie, które analizuje badawczo interesujący go temat. Jednocześnie mając na względzie osiągnięte wyniki, można wyrazić nadzieję, że publikacja będzie potraktowana jako ciekawe zaproszenie do dalszej dyskusji nad moralnymi konsekwencjami, tak teologicznymi, jak i filozoficznymi, pluralizmu etycznego w szerokim bogactwie jego koncepcji.

Rozprawa ks. Tomasza Kraja jest oryginalnym i twórczym studium badawczym. Nacechowana jest dużą systematyką poznawczą. Jest to bardzo interesujące, systematyczne i pogłębione studium naukowo-badawcze, które stanowi ważny wkład w szeroką debatę o pluralizmie etycznym w szerszej perspektywie współczesnej problematyki bioetycznej oraz jeszcze szerzej – kultury. Prezentowana monografia stanowi owoc dotychczasowego dorobku naukowego ks. dr. hab. T. Kraja.

Po lekturze prezentowanego dzieła otwarta pozostaje nadzieja wyrażona w ostatnim zdaniu wstępu: „Jeśli lektura niniejszego studium przyczyni się do zrozumienia przedstawionych w nim przyczyn pluralizmu etycznego oraz do ukazania jego praktycznych konsekwencji, zwłaszcza w kontekście wymagań moralnych, wobec których czuje się zobowiązany dzisiejszy (nie tylko polski) katolik, a także dostrzec pewne argumenty, czyniące wiarę bardziej rozumną, to wydaje się, że spełni ono zadanie, jakie postawił mu autor” (s. 16). Trzeba przyznać, iż jest to oczekiwanie bardzo ambitne!

Omawiana książka ks. prof. T. Kraja jest jedną z prób namysłu nad pluralizmem etycznym, porusza zatem ważne i aktualne zagadnienie obecne we współczesnym świecie, choć swymi korzeniami sięgające przeszłości. Można odnieść wrażenie, że krytyka i odrzucanie jednego z przejawów i osiągnięć myśli ludzkiej, zwłaszcza św. Tomasza z Akwinu, wynika z przesłanek ideologicznych, wręcz groteskowych. Wracają się bowiem do implantowanej negatywnej opinii o średniowieczu. Jest to ciągle obecny stereotyp oparty na braku dobrej woli i obiektywizmu naukowego.

Prezentowana propozycja badawcza ks. T. Kraja jest interesującym i dojrzałym doświadczeniem badawczym skoncentrowanym na pluralizmie etycznym, bogactwie jego wielorakich odsłon oraz aspektów moralnych wraz z ich konsekwencjami w codziennych realiach życia indywidualnego i społecznego. Autor umiejętnie konfrontuje szeroką bazę filozoficzną i teologiczną wielu nurtów i poglądów wpisanych w prowadzone badania. Proponowane syntetyczne studium różnych propozycji odnoszących się do bioetyki prezentuje głębsze jej poznanie w wymiarze merytorycznym i historycznym. Jest to bardzo dobre przeprowadzenie i usystematyzowanie szerokiej materii, zwłaszcza w kontekście filozoficznym i teologicznym.

Bp prof. dr hab. Andrzej F. Dziuba

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3845-5364>